

Matijevics Lajos

EGY PETROVITS-TANULMÁNY NÉVTANI VONATKOZÁSÁIRÓL

A Természettudományi Közlöny XV. kötetében (1883. november, 171. füzet) hosszú, értékes tanulmányt olvashatunk a Zombor környéki mocsárvilágról. E figyelemre méltó értekezést Petrovits Döme, azaz Mita Petrović zombori természettudós írta. A Zomborba került tanár a tanítóképzőben dolgozott, miközben természettudományi ismereteit állandóan gyarapította a kutató, a tudós igényeivel. Munkáit, tanulmányait, értekezéseit a tudományos körökben nagyra becsülték, szívesen olvasták, a Szerb Tudományos Akadémia pedig levelező tagjának választotta. Petrovits professzor kitűnő ismerője a szerbhorvát, a magyar és a német nyelvnek, így értekezéseit, cikkeit gyakran több nyelven írta. A fent említett „A Zombor vidéki mocsarokról” című tanulmány eredetijét szerbhorvát nyelven közölte az újvidéki Letopis Matice Srpske 1883. évi 133. száma Alkalične bare u somborskoj okolini (U Somboru, 19. szeptember, 1882.) címmel. Magyarra maga Petrovits fordította le; s némi kiegészítéssel küldte el a Természettudományi Közlöny szerkesztőségének. A tudós jóvoltából, tehát, magyar nyelven is olvashatjuk a részletes tanulmányt. Kutatásai főleg az állóvizek vegyi összetételének a vizsgálataira és a medrek földtani megfigyeléseire szorítkoznak. Észrevételeit alapos mérésekkel, sokoldalú elemzésekkel, tudományos összehasonlításokkal bizonyítja. Következtetéseit többszörös terepjárás, aprólékos gyűjtögetés után hozza a nyilvánosságra.

Tekintettel arra, hogy Bácskának egy szűkebb pontjáról, Zombor környékéről szól tanulmánya, helynévanyag szempontjából is értékes adatokat tartalmaz. Helynevek tekintetében a legizgalmasabb területek közé sorolható Zombor környéke, a földrajzi fogalmak a térszíni formák megnevezése nemcsak magyar, szerbhorvát és német nyelvű, hanem szerkezetileg is bonyolult. Petrovits a mocsarak leírásakor a jellemző jegyek mellett pontos helyükről, kiterjedésükről, egymáshoz való viszonyukról sem feledkezik meg. A tájékozódás, a betájékozódás végett mindegyik szóbanforgó mocsár nevének még legalább három négy más víznév, vagy egyéb földrajzi név szerepel. Így aztán több mint száz toponímiai adat jut el az olvasóhoz anélkül, hogy a tudós tanárnak onomasztikai forrásanyag feltárása volna a célja. Nyilván Petrovits Döme sincs tudatában, hogy amikor a vegyi, a földtani elemzéseket végzi, és összefoglalja az eredményeket, a nevek pontos feltüntetésével milyen nagy szolgálatot

tesz a névtudományak is. Természetesen a leggazdagabb adattárat a hidronimákból állíthatjuk össze. A Zombor környéki mocsarak, állóvizek, barák, tavak XIX. századvégi névalakjai történeti szempontból nagyon jelentősek, mert az akkori lakosság, az akkori környezet nyelvét tükrözik.

A tanulmány víznévanyagából az alábbi adattárat állíthatjuk össze:

Bela (fehér) ,mocsár'

„A bilyti szállásoktól távolabb keletre húzódnak északi irányban a Trscsara (nádásnak hívják, de nincs benne nád), Siroka (széles), Bela (fehér) és Mala bela (kis fehér) nagyobb mocsarak.”

Csonoplyai mocsár ~ csonoplyai nagy mocsár ,mocsár'

„... még tovább keletre az Ivanacska bara, és ettől keletre, Csonoplya község alatt a csonoplyai mocsár. A csonoplyai nagy mocsarat már fönnebb említettük.”

Ferencz csatorna ~ Ferencz-csatorna ,csatorna'

„Monostortól keletre ömlik a Kígyós a Ferencz csatornába. A város (Zombor) határán délen vonul át a Ferencz-csatorna. (Előfordul még ötször a tanulmányban)

Groblyanicza ,mocsár'

„Észak keletre mindjárt a szerb temető mögött van a Groblyanicza nevű nagy mocsár... A Groblyaniczától kissé északra a Tomaslia. Közvetlen összeköttetésben áll a Mosztongával a Tomaslia (ez tulajdonképp egyik ága amannak), Groblyanicza...”

Gyurgyin ,bara'

„... ezektől (Vilovi és Joszity bara) keletre a két Szimendits barát, melynek egyik része Gyurgyin néven ismeretes.”

Ivanacska bara ,bara'

„... még tovább keletre az Ivanacska bara, és ettől keletre Csonoplya község alatt a Csonoplyai mocsár... A magánosok birtokát képező mocsarak közt legnagyobb az Ivanacska bara (15 1/2 hold.) Különben csak az Ivanacska bara ismeretes mint olyan, mely még sohasem száradt ki; ez tehát valóságos tó. Némely helyeken 4 méter mélységű is.” (Előfordul még tizenkétszer a tanulmányban.)

Jezovacz ,mocsár'

„A várostól keletre, a keleti Gradinában több nagyobb mocsár van, mely mind a csatorna felé húzódik, egy pedig, a Jezovacz, el is nyúlik egész odáig.”

Joszity bara ,bara'

„A várostól északra az obziri és bilyti szállások közt még feljebb északra találjuk a Vilovi és Joszity bará-t.”

Karakoria ,mocsár'

„A sztanisicsi úttól nyugatra északdéli irányban terül el a Karakoria nevű hosszú mocsár, mely a sztanisicsi és nemesmiliticsi út szétágazásánál a városi csárdától nyugatra foly a Mosztongába. Közvetlen összeköttetésben áll a Mosztongával a Tomaslia (ez tulajdonképp egyik ága amannak).

Kersztina ,mocsár'

„Északkeletre mindjárt a szerb temető mögött van a Groblyanicza nevű nagy mocsár, a Kersztinával és más mocsarakkal.”

Kígyós ,folyó'

„Bácsmegeye nagyobb, részletesebb térképein, a nyugati részben két folyó van följegyezve: a Ferencz csatornától északra a Kígyós és délre a Mosztonga. Tényleg azonban a Kígyós és a Mosztonga egy és ugyanaz; vagy, minthogy a Kígyós északra tovább következő a Mosztongánál, az állítható, hogy ez utóbbi az előbbinek mellékfolyója. Monostortól keletre ömlik a Kígyós a Ferencz csatornába, ...”

Kolovrat-tó ,tó', ,mocsár'

„Rigyiczától északra a híres Kolovrat-tó, ... Különösen nevezetes a rigyiczai mocsár (Kolovrat-tó) ... Kigyógyítja az embert a legsúlyosabb köszvénybajokból.”

Kolluti mocsár ,mocsár'

„Kolluttól keletre fekszik a Kolluti mocsár, ...”

Krivaja patak ,patak'

„Az ezen völgyön át lefolyó víz a Krivaja patakot képezi, mely Szt. Tamás mellett elfolyván Turiától nyugatra a csatornába ömlik.”

„A bilityi szállásoktól távolabb keletre húzódnak északi irányban a Trscsara (násznak hívják, de nincs benne nád), Siroka (széles), Bela (fehér) és Mala bela (kis fehér) nagyobb mocsarak.”

Mosztonga ,folyó'

„Valamennyi Zombor környékén levő mocsár a Mosztongával áll összeköttetésben, mely a Dunába ömlik. A már többször említett Mosztonga nevű folyó, mely Zombor városának északi részét félkör alakban körülfollyá, ... A Mosztonga a vizét a körülötte lévő mocsarokból kapja. A Mosztonga sokszorosan megszakad. Ősszel és tavasszal, mikor elég víz van, megtelik valamennyi völgye és akkor a Mosztonga valóságos folyó alakját veszi fel.” (Előfordul még tízszer a tanulmányban.)

Okruglacsza ,mocsár'

„... ezek fölött (Puczorai rétek) ismét több összefüggő mocsár van, melyek közül legnevezetesebb: a Setrovacsza, Preka bara, Ravnacsza és Okruglacsza.”

Palicsi fürdő ,fürdő'

„A palicsi fürdő 1853-ban alapított és a skrofulózis elleni vizekhez soroltatik.”

Palics ~ Palicsi-tó ~ Palicsi tó ,tó'

„A Szabadka közelében elterülő Palicsi-tónak a természeti viszonyai bizonyos részben már ismeretesek; A Palicsi tó 3/4 mfd-nyi távolságra van Szabadkától. Néhány év óta Palicsnak versenytársa akadt a Tisza bal partján a Melence melletti Ruszanda fürdőben.” (Előfordul még ötször a szövegben.)

Preka bara ,mocsár'

„... ezek fölött (Puczorai rétek) ismét több összefüggő mocsár van, melyek közül legnevezetesebbek: a Setrovacsa, Preka bara, Ravnacsa és Okruglacsa.”

Puczorai rétek ,rétek'

„A Tomasliától keletre vannak a Puczorai rétek, melyek vízzel borítvák, ezek fölött ismét több összefüggő mocsár van.”

Ravnacsa ,mocsár'

„... ezek fölött (Puczorai rétek) ismét több összefüggő mocsár van, melyek közül legnevezetesebbek: a Setrovacsa, Preka bara, Ravnacsa és Okruglacsa.”

Salétromos-tó ,tó'

„Nagy mocsarak vannak még Nemes-Militicsnél, Sztanicsnál és Krusevlya mellett. Ezek közt van a nagy Salétromos-tó, a mint az a bécsi cs. k. katonai földr. intézet térképén föl van jegyezve, de a melynek salétromos mellékneve alighanem téves.”

Setrovacsa ,mocsár'

„... ezek fölött (Puczorai rétek) ismét több összefüggő mocsár van, melyek közül legnevezetesebbek: a Setrovacsa, Preka bara, Ravnacsa és Okruglacsa.”

Siroka ~ Siroka bara ,bara'

„A bilyti szállásoktól távolabb keletre húzódnak északi irányban a Trscsara (násznak hívják, de nincs benne nád), Siroka (széles), Bela (fehér) és Mala bela (kis fehér) nagyobb mocsarak. Ez említett mocsarak többnyire 20, 30 és 40 holdnyi kiterjedésűek; a Siroka bara maga 72 holdat foglal el, s alig van közöttük egynéhány, mely 3—10 hold térfogatú volna.”

Szimendits bara ,bara'

„... ezektől keletre (Vilovi és Joszity bara) a két Szimendits-barát, melynek egyik része Gyurgyin néven ismeretes.”

Tomaslia ,bara'

„A Groblyaniczától kissé északra a Tomaslia, mely ép úgy mint a Groblyanicza is, a Mosztonga teknőjével közvetlen összeköttetésben van, . . .” (Előfordul még négyszer a szövegben.)

Trscsara ~ Trscsara bara ,bara'

„A bilyti szállásoktól távolabb keletre húzódnak északi irányban a Trscsara (nádasnak hívják, de nincs benne nád), . . . Zomborban is virágzott ezelőtt ez iparág és a Trscsara bara mellett láthatók még az épületek romjai, melyeket ott az egykori fővállalkozó emelt.” (Előfordul még négyszer a szövegben.)

Vilovi ,bara'

„A várostól északra az obziri és bilyti szállások közt még feljebb északra találjuk a Vilovi és Joszity bará-t.”

Adattárunk alapján összesen 35 víznévalak szerepel a tanulmányban, s ez 29 földrajzi fogalomra vonatkozik.

Bela (fehér), Csonoplyai mocsár ~ csonoplyai nagy mocsár, Ferencz csatorna ~ Ferencz-csatorna, Groblyanicza, Gyurgyin, Ivanacska bara, Jezovacz, Joszity bara, Karakoria, Kersztina, Kígyós, Kolovrat-tó, Kolluti mocsár, Krivaja patak, Mala bela (kis fehér), Mosztonga, Okruglacsza, palicsi fürdő, Palics ~ Palicsi-tó ~ Palicsi tó, Preka bara, Puczorai rétek, Ravnacsza, Salétromos tó, Setrovacsa, Siroka ~ Siroka bara, Szimendits bara, Tomaslia, Trscsara ~ Trscsara bara, Vilovi.

Szerkezeti felépítésükre nézve főleg egyeleműek és kételeműek a névalakok, egyetlen víznév áll három elemből.

Egyelemű víznevek: Bela (fehér), Groblyanicza, Gyurgyin, Jezovaz, Karakoria, Kersztina, Kígyós, Mosztonga, Okruglacsza, Ravnacsza, Setrovacsa, Tomaslia, Vilovi.

Kételemű víznevek: Ferencz csatorna ~ Ferencz-csatorna, Ivanacska bara, Joszity bara, Kolovrat-tó, Kolluti mocsár, Krivaja patak, Mala bela (kis fehér), palicsi fürdő, Preka bara, Puczorai rétek, Salétromos-tó, Szimendits bara.

Egyelemű és kételemű víznevek: Palics ~ Palicsi-tó ~ Palicsi tó, Siroka ~ Siroka bara, Trscsara ~ Trscsara bara.

Kételemű és háromelemű víznevek: Csonoplyai mocsár ~ csonoplyai nagy mocsár.

A névalakokban második elemként, azaz főfogalomként leginkább olyan földrajzi köznévi szerepel, amelyik különben is él a Zombor környéki lakosság nyelvében. A mocsár, a csatorna, a bara, a tó alakjához, formájához méltó meghatározó fogalom alkotja rendszerint a másik elemet, s ez áll a névben az első helyen. Ez az elem szerbhorvát vagy magyar jelentésű, lehet személynévi eredetű, esetleg a település nevét veszi fel, ahol a víz áll, folydogál. Mivel többnyelvű hidronimákról van szó, nyelvtörténeti szempontból igen értékesek ezek a névalakok. Amellett,

hogy mutatják a szókölcsönzést, kideríthető belőlük az átvevő nyelv formáló ereje, kimutathatók a befogadó nyelv szerkezetéhez, szójelentéséhez való alkalmazkodások. Tudvalevő, hogy a víznevek nagyon változékonyak, nem olyan szívósak, mint a többi térszíni formának a névalakja. Petrovičs Döme adott időben mentette meg ezeket a hidronimákat az utókornak, a magyar és a szerbhorvát névtudománynak. Mint történeti víznévanyag, mondhatjuk, hogy felbecsülhetetlen értékű, de nagyban elősegíti a mai bácskai víznevek névalakjainak a vizsgálatát is. Hiteles forrásanyag ez az onomasztika, és a nyelvtudomány számára.